

Autor: Bradley J. Birzer

Kultura nedokáže přežít bez náboženství – alespoň ne na dlouho. Slovo kultura vychází z kořene *cultus*, výrazu označujícího skupinu lidí, nejčastěji spojených příbuzenstvím, kteří se sdruží k uctívání totožného božstva či božstev. Jakmile se zformuje společné uctívání a chápání teologie, vyvine se z tohoto základu kultura. Následuje ji ekonomika, politika a právo. Ideologové útočí na tyto povrchové složky společnosti – ekonomiku, politiku a právo – ve snaze přetvořit kulturu se jim ale daří jedině překrucovat a ničit.

Smrt ducha je cenou za pokrok.

Někteří, zejména ve 20. století, ani tak Boha neztratili, jako Ho spíš začali postupně nenávidět. Zvláště to platí pro ty, kdo přijali za svou starobylou herezi křesťanství: gnosticismus. [1] Politický filozof 21. století Eric Voegelin napsal:

„Smrt ducha je cenou za pokrok. Toto tajemství západní apokalypsy zjevil Nietzsche, když vyhlásil, že Bůh je mrtev a že byl zavražděn. Gnostické vraždy, o níž mluvil, se stále dopouštějí ti, kdo Boha obětují civilizaci. Čím horlivěji je veškeré lidské energie vrhána do velkého podniku spásy prostřednictvím světově imanentní činnosti, tím více se lidské bytosti, které se tohoto podniku účastní, vzdalují životu ducha. Jenže život ducha je zdrojem řádu v člověku i ve společnosti, a tak je právě úspěch gnostické civilizace příčinou jejího úpadku.“ [2]

C. S. Lewis tento fenomén trefně popsal ve své filozofické knize *Zničení člověka* a fantastickém díle pro dospělé *Ta obludná síla*. Ve *Zničení člověka* dospěl k závěru, že tato výměna morálky za technologický pokrok není ničím menším než „faustovským paktem: vzdej se duše a na oplátku dostaneš sílu.“ [3]

Gnostický vpád do moderního světa má jediné řešení – *anamnesis*.

Pokus zničit svět ve svém cíli plně neuspěje, ale dále zhorší chaos společnosti. Gnostický útěk ze skutečně děsivého, matoucího a tyranského stavu světa je pochopitelný, ale řád starověkého světa obrodilo hnutí, které skrz akt lásky minilo oživit „vážnou hru“ (abychom si vypůjčili Platónův výraz) – tedy křesťanství. [4]

Nešlo o první takto příznivě načasovaný příchod: Sókratés, Platón a Aristotélés zachovali to nejlepší ze starověkých Athén; Cicero z Římské republiky; Svatý Augustin zachránil to nejlepší z Říma křesťanského; Svatý Bonifác vzal to nejlepší z klasiky a křesťanství a smísil to s nejlepším z barbarů; muži jako svatý František nebo Ignác zbavili církve zkaženosti; američtí **Otcové zakladatelé** postavili americkou republiku na základech toho nejlepšího z Židů, Řeků, Římanů a středověku.

Zpravidla však řadoví následovníci ideologů příliš vlastních myšlenek nemívají – přidávají se k hnutí a chápou se brutálních metod z nudy, jak dokázaly v Německu a Rusku zkušenosti nacismu a komunismu. [5] Obyčejný člověk, který nenalézá naplnění v modernitě nebo konzumerismu – ve světě oslabeného náboženství – se obrací k něčemu, co by dodalo jeho životu vyšší smysl. Bůh nás stvořil proto, abychom našli náboženství – Jeho. Člověk zůstává bez skutečného náboženství prázdný, něco mu chybí – i když nedokáže přesně říct co. Hledá tak dlouho, dokud nenajde buď pravé náboženství, nebo dočasnou výplň prázdnoty. „Obyčejný člověk se nikdy nepřihlásí k nihilismu: je to proti všem jeho zdravějším instinktům, napsal Dawson v roce 1955. [6] Náhražku lidí hledají na nejrozličnějších místech: utopie, drogy či kultury, „a tak získává nepřítel celé pomyslné hřiště.“ [7] Ideologické stroje pohlcují ztracené. Skvělý historik středověku Norman Cohn upřímně říká:

„Existuje podzemní svět, kde pod pláštíkem idejí produkují podvodníci a polovzdělanci chorobné fantazie pro spotřebu nevědomých a poverčivých. Čas od času se toto podzemí vzedme na povrch a jako blesk z čistého nebe uhrane, posedne a ovládne nesčetné za jiných okolností normální a zodpovědné lidi.“ [8]

V čase, který se vyhýbá skutečné tvořivosti i hledání svého místa ve stvořeném řádu, by nás nemělo nijak překvapit, že znudění se obracejí na ty, jejichž myšlenky se prezentují jako absoluty.

Pak se samozřejmě najdou i tací, kteří přijímají ideologii jako mocenský nástroj. Vzdělanci jako Dawson nebo Friedrich Hayek se zabývali tímto aspektem ideologických režimů. Hayek ve své řeči u příležitosti převzetí Nobelovy ceny za rok 1974 označil myšlení ideologa a jeho následovníků „za smrtící domýšlivost,“ pomýlené přesvědčení, že kterýkoliv člověk nebo skupina lidí dokáže ovládat – nebo jen pochopit – jiného. Každý člověk je jednoduše příliš složitý na to, aby plně pochopil bytí jen sebe sama. Díky této nebezpečné domýšlivosti si bláhový člověk vytyčí cíl přetvořit svět k vlastnímu obrazu, zvrátit staletí jemně vyvinutých dějin, morálky, filozofie a genetického výběru. Hayek, zakořeněný v anglickém whigismu a klasické republikánské tradici, to popsal velice dobře. Ideologové nenávidí přirozený řád a právo. Chtějí „všechno pečlivě naplánovat“ „všemocnou ústřední vládou.“ [9] Jejich pokusy vytvořit řád, jak už bylo ukázáno, ironicky vedou jen k vážnému a násilnému nepořádku, otřesům duše i světa.

Utopie/dystopie

Přestože utopie znamená „nikde,“ na Západě to kupodivu historicky příliš neznamenal. Obavy, že utopie může značit něco velice odlišného od toho, než o co údajně usiluje, se v anglickém jazyce objevily poprvé v roce 1715 u Thomase Beringtona v jeho díle *News from the Dead; or, the Monthly Packet of True Intelligence from the Other World. Written by Mercury*. Jak s obdivuhodnou filologickou pečlivostí dokázal bulharský akademik V. M. Budokov, užil Berington slova sedmnáctkrát. Pokaždé se jím snažil vytvořit „satirickou vizi

Británie vystupující proti bezbožnosti současné společnosti a vnímající život jako morální katastrofu.“ Autor zamýšlel, aby si čtenář „kakotopii“ spojil s peklem – nebo snad „s něčím horšího pekla.“ V Kakotopii vládou zvrácení a neetičtí pomocí svatokrádeže. Přes oficiální ateismus se kakotopijští donekonečna zaobírají náboženskými otázkami do míry posedlosti [10], ale v konečném důsledku uctívají něco dosti podobného mamonu. [11]

Jestliže se slovo objevilo v tištěné podobě před rokem 1715 nebo v období 1715-1818, žádný badatel to dosud neodhalil. Ve svém k filozofii utilitarismu se radícím díle *Plan of Parliamentary Reform*, poprvé vydaném v roce 1817 a znovu v revidované podobě o rok později, použil Jeremy Bentham výraz ve významu „fiktivní sídlo nejhorší vlády.“ [12] Jeho nejvýznamnější žák a následovník John Stuart Mill jej užil roku 1868: „Co bývá obecně nazýváno utopickým, je něco příliš dobrého, než aby to bylo praktické; podle všeho upřednostňují věci příliš špatné, než aby byly praktické.“ Mill dále tvrdil, že by bylo lépe namísto ‚utopický‘ užívat termínů „dystopický“ či „kakotopický“. [13] Spisovatelé také, i když s menší frekvencí, užívali výrazů jako „antiutopisté“, „děsivá utopie“ nebo „obrácená utopie.“

Podle všeho pak angličtina nechala termín „dystopický“ ležet nevyužitý až do roku 1952, kdy se dva autoři, Glenn Negley a J. Max Patrick, domnívali, že termín ve svém souboru 33 utopických vizí *Quest for Utopia* [14] vytvořili. Tehdy se bez ohledu na své kořeny dostal termín do trvalého anglického užívání (přinejmenším tomu tak je v roce 2014). Jen deset let po *Quest for Utopia* profesor Chad Walsh z Beloit College, muž, který Američanům ukázal ve 40. letech C. S. Lewis, vydal jistě první rozsáhlou studii dystopické literatury: *From Utopia to Nightmare*. Walshova kniha z roku 1962 (za jejíž jádro posloužila série přednášek z roku 1959) naznačuje, že samotná záměna budoucí blaženosti za budoucí noční můru ukazuje na zásadní proměnu v chápání okolního světa lidmi-osobnostmi. Walsh poznamenává, že i když lidé věřili ve smysluplnost vytváření utopických vizí, stejně dobře si uvědomovali, že takovéto vize nelze dosáhnout. [15] O pět let později, v knize *The Future as Nightmare* z roku 1967 Mark Hillegas napsal, že posun od utopie k dystopii v obecném povědomí přišel s režimem Adolfa Hitlera, Josifa Stalina a Franklina D. Roosevelta. [16]

Ve druhé dekádě 21. století vtrhla dystopie do slovníku anglosféry v plné parádě. Dětské knížky, komiksy i rockové skupiny termínem nijak nešetří. Pravidelně vychází romány, komiksové knížky a grafické romány, které si s konceptem pohrávají, nikde však nenabyla dystopie tak důležité úlohy jako ve světě filmu a televize. Od *Blade Runnera* přes *Smrtihlava* po *Batmana* začíná a od *Akt X* přes *Firefly* až po *Hranici nemožného*, malé i obří obrazovky dystopiemi takřka přetékají. Některé se vydávají cestou aseptické čistoty, jiné špíny a prachu. Snad nejdůležitější je rozsah uměleckých oborů a žánrů, které k dystopii či dystopickým prvkům sahají: některá díla zcela nepokrytě, jako *Potomci lidí* (1992) P. D. Jamesové nebo počítačová hra *Bioshock* (2002), jiné jen v omezených fragmentech – Stephen King ve *Svědectví* (1978) nebo Joss Whedon ve *Firefly* (2002). Právě to ukazuje široké přijetí myšlenky dystopie, kterou lze nenuceně využít v různých uměleckých počinech, a přesto zůstane snadno rozpoznatelná i pro odlišná publika.

V mnoha ohledech dodala dystopická literatura legitimitu žánru sci-fi. Před proměnou v 50. letech vnímala většina čtenářů sci-fi literaturu – ve 30. a 40. letech známou jako

„vědeckofantazie“ („scientifiction“) nebo „pseudovědecká fikce“ („pseudoscience fiction“) – jako jen o málo víc než dětské příběhy; škvár, často prodáváný v drogeriích a na nádražích hned vedle softpornografických a sadistických materiálů. [17] S nástupem vážné fantastické literatury autorů jako byli Huxley, Lewis či Orwell – uznávání učenci a spisovatelé – získala vědeckofantastická literatura nebývalou míru respektu. „Rádi uslyšíte, že Orwellovu *1984* se dostalo nadšených ohlasů ve sci-fi kruzích, a bylo okamžitě a bez výhrad přijato do kánonu žánru“, tvrdil Amis. Ani to však nemohlo uspokojit kritiky. Obdivovatelé Huxleyho, Lewise a Orwella bez výjimky označovali jejich tvorbu za tvořivou, nikoliv jednoduše „vědeckofantastickou.“ Totéž se tvrdí i o dystopiích **Margaret Atwoodové** a **Cormaca McCarthyho**. Sci-fi napsali „náhodou.“ I přes vylepšené renomé v 50. letech nepřestaly kritické kruhy považovat sci-fi za mizernou literární formu. Siegfried Mandel a Peter Fingesten, kteří na stránkách *Saturday Review* označili pisatele i čtenáře sci-fi za „kult“ a celý žánr přezíravě označili za „náladovou nespokojenost se stavem věcí“, „zvětšenou klaustrofobii.“ [19]

Duch tohoto průvodce dystopickou literaturou (jehož druhou část tvoří tato eseje) je, doufám, usvědčí z omylu, velice hlubokého omylu.

Poznámky:

¹ Ke gnosticizmu, viz Hans Jonas, *The Gnostic Religion: The Message of the Alien God and the Beginnings of Christianity* 2nd ed (Boston, Mass.: Beacon Press, 1963). Viz také vynikající úvaha Marka A. Kalthoffa, *Contra Ideology, Faith and Reason* 30 (2005): s. 221-241.

² Voegelin, *Nová věda o politice* (Centrum pro studium svobody a demokracie, 2000) s. 208. Viz také kardinál Joseph Ratzinger, *Christianity and the Crisis of Cultures* (San Francisco, Calif.: Ignatius Press, 2005), s. 26-27.

³ Lewis, *The Abolition of Man*, s. 80.

⁴ Eric Voegelin, *Science, Politics, and Gnosticism* (Chicago, Ill: Regnery, 1968), s. 12. Viz také Eric Voegelin, *Anamnesis* (Columbia: University of Missouri Press, 1990).

⁵ Kirk, *Prospects for Conservatives* (Washington, D.C.: Regnery, 1989), s. 107; a Kirk, “The Uninteresting Future,” *Commonwealth* (June 3, 1960): s. 249.

⁶ Dawson, Devon, ENG, to Father Leo Ward, Notre Dame, Ind., 20 February 1955, in Folder 5, Box 1, ND/CDAW.

⁷ Dawson, *Christianity and the New Age*, s. 158.

⁸ Quoted in Robert Conquest, *Reflections on a Ravaged Century* (New York: W.W. Norton,

2000), s. 8.

⁹ Friedrich A. Hayek, *Individualism: True and False in Individualism and Economic Order* (Chicago, Ill.: Regnery, 1972), s. 27. Viz také, Hayek, *The Fatal Conceit: The Errors of Socialism* (Chicago: University of Chicago Press, 1988), s. 21, 27, 49, 75.

¹⁰ Kingsley Amis, *New Maps of Hell* (New York: Ballantine, 1960), s. 66.

¹¹ V. M. Budakov, *Cacotopia: An Eighteenth-Century Appearance in News from the Dead (1715)*, *Notes and Queries* (2011): s. 391-394. Budakovův popis Beringtona užití termínu jako falešné či zkažené Británie se velice blíží Lewisovu kontrastu mezi Logres a Británií v pozdějších kapitolách *Té obludné síly* (1943).

¹² The *Oxford English Dictionary* nesprávně označuje Benthama za tvůrce termínu. Viz „Cacotopia“ v OED. Několik akademiků se v poslední době pokusilo vzkřísit slovo „kakotopie“ ve významu odlišném od dystopie. Kakotopie podle nich označuje morální, zatímco dystopie politický kolaps společnosti. Viz např. Matthew Beaumont, *Cacotopianism, the Paris Commune, and England's Anti-Communist Imaginary, 1870-1900*, *ELH* 73 (Summer 2006): s. 465-487; a Eric D. Smith, *A Presage of Horror!: Cacotopia, the Paris Commune, and Bram Stoker's Dracula*, *Criticism* 52 (zima 2010): s. 71-90.

¹³ Mill citovaný v OED, „dystopian.“

¹⁴ Glenn Negley and J. Max Patrick, *The Quest for Utopia* (New York: Henry Schuman, 1952).

¹⁵ Walsh, *From Utopia to Nightmare* (London, ENG: Geoffrey Bles, 1962), 16.

¹⁶ Hillegas, *The Future as Nightmare: H.G. Wells and the Anti-Utopians* (Carbondale, IL: Southern Illinois University Press, 1967).

¹⁷ Nejlepší rozbor kultury **pulp** tvorby mezi 30. a 50. léty přinesl Frank Gruber ve svém *Pulp Jungle* (Los Angeles, CA: Sherbourne Press, 1967). Gruber považoval všechny „pisatele pseudovědecké literatury za podivíny.“ (s. 48). Označení bylo podle něj „samo o sobě dost široké. Zahrnovalo „vědecké“ příběhy, fantasy, příběhy o monstrech a vlkodlacích.“ (s. 49). Viz také C.S. Lewis, *On Science Fiction* in Walter Hooper, ed., *Of Other Worlds: Essays and Stories* (San Diego, CA: Harcourt Brace), s. 59-73. Terminologie však zůstává sporná, Russell Kirk například spokojeně označoval všechny tyto formy literatury – science fiction, fantasy, dystopickou a apokalyptickou – označoval jako formu bajek. Viz např. Kirk, *Enemies of the Permanent Things*. Tom Shippey, možná největší žijící odborník na tyto žánry je označil jako „fabril.“ Viz Shippey, *Introduction in The Oxford Book of Science Fiction Stories* (New York: Oxford University Press, 1992): ix-x.

DÉLSKÝ POTÁPĚČ

¹⁸ Amis, *New Maps of Hell*, 66.

¹⁹ Siegfried Mandel and Peter Fingesten, *The Myth of Science Fiction*, Saturday Review (27. srpen 1955), s. 7-8. Nepřekvapí, že totéž říkali i mnozí kritici faktografické literatury Russella Kirka o slavném konzervativci. Šlo podle nich o muže jednoduše nespokojeného se svým časem a místem; tesknící po světě, který vlastně nikdy neexistoval.

Článek Bradleyho J. Birzera *The Rise of Dystopian Literature* vyšel na stránkách The Imaginative Conservative.